

KS. MACIEJ HUŁAS, KS. JANUSZ MARIAŃSKI

SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI:
„RELIGIA W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ”

Kwestia obecności religii w przestrzeni publicznej była tematem konferencji zorganizowanej 16 maja 2012 roku w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II przez pracowników Katedry Katolickiej Nauki Społecznej i Etyki Społeczno-Gospodarczej KUL oraz Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana”, przy patronacie i finansowym wsparciu Fundacji Konrada Adenauera w Warszawie. Celem konferencji była refleksja nad rolą i znaczeniem religii dla sekularnej przestrzeni publicznej. Prelegenci, uczestnicy dyskusji panelowych i słuchacze próbowali odpowiedzieć na pytanie: w jaki sposób religia jest w stanie ożywiać sekularną sferę publiczną, dodawać jej nowej dynamiki oraz pozytywnie stymulować obszar inicjatyw obywatelskich?

Konferencja odbyła się w dwóch sesjach: przed- i popołudniowej. Problematyka pierwszej tury spotkań zatytułowana „Kościół wobec wyzwań »odczarowanego« świata” w dużym stopniu inspirowana była pracą kanadyjskiego komunitarysty Charlesa Taylora *A Secular Age*, w której autor opisał czynniki historycznego procesu przechodzenia od uniwersalnej religijności Weberowskiego „zaczarowanego świata” do współczesnego relatywizmu religijnego i sekularyzacji. W drugiej części zatytułowanej „Cesarzowi co cesarskie, Bogu co boskie...” dyskutowano nad współczesnymi problemami sekularyzacji, nad obecną sytuacją relacji państwo–Kościół w Polsce oraz bieżącymi problemami wyznaczającymi agendę spotkań zespołów kościelno-rządowych.

Słowo wstępne otwierające konferencję skierował do zebranych Dyrektor Instytutu Socjologii KUL ks. dr hab. Stanisław Fel prof. KUL. Dziękując organizatorom, wskazał on na nieustanną potrzebę podejmowania inicjatyw mających na celu szukanie sposobów jak najskuteczniejszej animacji przestrzeni publicznej, która w dobie malejącego znaczenia instytucji państwowych, tradycyjnie uznawanych za reprezentantów interesów społecznych, często pozostaje jedynym skutecznym pozainstytucjonalnym obszarem artykułowania interesów społecznych.

W pierwszym wykładzie zatytułowanym „Od interwencjonizmu społecznego do strukturalnych modeli. Kościół wobec kwestii społecznej” piszący te słowa wskazał na sytuację społecznego zaangażowania Kościoła w okresie od ogłoszenia

pierwszej encykliki społecznej *Rerum novarum* (1891) do kolejnej *Quadragesimo anno* (1931). Okres pierwszych czterdziestu lat społecznego zaangażowania Kościoła cechowało przejście od prostego interwencjonizmu *Rerum novarum*, w której Leon XIII po raz pierwszy zajął konstruktywne stanowisko wobec dramatycznej sytuacji świata pracy w XIX wieku, nie wskazując jednak na konkretne kierunki reform, do wypracowania projektu kompleksowej przebudowy ustrojowej. Projekt takiej przebudowy zawierała encyklika *Quadragesimo anno*, przygotowana przez niemieckiego jezuitę Oswalda von Nell-Breunigna, przy wsparciu środowiska ekonomistów i przedstawicieli nauk społecznych związanych z katolicyzmem społecznym w Niemczech. W wykładzie wskazane zostały konkretne czynniki, jakie wpłynęły na taki a nie inny kierunek społecznego zaangażowania Kościoła w krytycznym momencie proletariatu dziewiętnastowiecznego i okresu kryzysu gospodarczego lat 30. dwudziestego wieku.

W drugim wykładzie pod tytułem „Aplikacja zasad nauczania społecznego Kościoła na przykładzie dwumiesięcznika »Społeczeństwo«”, redaktor periodyku Zbigniew Borowik przedstawił program interpretacji zasad katolickiej nauki społecznej przez autorów publikujących na łamach dwumiesięcznika, pozostającego w ideowej bliskości z katolicyzmem społecznym. Solidarność, pomoc, dobro wspólne, personalizm – to tradycyjne zasady katolickiej nauki społecznej, których realizacja umożliwia zgodną i harmonijną koegzystencję jednostek w społeczeństwie. Zasady społeczne, podobnie jak prawa człowieka, nie stanowią zbioru zamkniętego, są dynamiczne i rozwojowe. Powstają jako imperatyw rozumu praktycznego, nakazującego tworzenie wartości wspólnych, które następnie służą realizacji celów osobowych. Choć zasady opierają się na wartościach wspólnych – jako takich niezmiennych, niemniej konkretne uwarunkowania cywilizacyjne wymuszają formułowanie zasad, które w swej treści będą odpowiadać wyzwaniom wykreowanym przez konkretne uwarunkowania sytuacyjne. I tak, zasada solidarności była panaceum w warunkach zanikania naturalnych więzi społecznych wskutek indywidualizacji i liberalizacji gospodarki w XIX wieku. Zasada personalizmu, której renesans przypada na okres po drugiej wojnie światowej, była reakcją na pogardę dla życia ludzkiego poddanego skomasowanemu unicestwieniu.

Dr Monica Martinelli, socjolog z mediolańskiego Università Cattolica del Sacro Cuore w wykładzie zatytułowanym „Rola religii w przestrzeni publicznej. Rozważania w kontekście współczesnej wyobraźni” ukazała sytuację religii w rzeczywistości rządzonej przez reguły współczesnego techniczno-nihilistycznego kapitalizmu. Kontekst społeczny przedstawiony przez Martinelli odznacza się dominacją indyktorów „znaczenia” nad znaczeniem jako takim. Współcześnie kategoria znaczenia jakiegokolwiek znajduje się w głębokim kryzysie, tonie w oceanie zewnętrznych cech, które nie prowadzą do odkrycia istoty, lecz skupiają uwagę na samych sobie. Wskutek tego dochodzi do rozdzielenia funkcyjności od znaczenia. Funkcyjność, która staje się zrozumiała wyłącznie w połączeniu ze swą celowością, pozbawiona jej jednak przez techniczno-nihilistyczny rynek, zredukowana zostaje

do czystego narzędzia bez jednoznacznie określonego celu. Znaczenie natomiast staje się negocjowalną kwestią indywidualnego wyboru. Takiemu funkcjonalnemu zredukowaniu nie jest w stanie oprzeć się również religia, czego przykładem jest fragmentacja tradycyjnych denominacji religijnych. Wszelkie kryzysy, podobnie jak i rozwój cywilizacyjny, powstają jako wyniki zwielokrotnionych i powiązanych wzajemnie procesów: strukturalnych, kulturalnych i ludzkich. Martinelli uważa, że kryzys finansowy i ekonomiczny, jaki obecnie przeżywa Europa, skłania ku refleksji nad nowym modelem rozwoju społeczno-ekonomicznego, takiego mianowicie, którego stabilizatorem jest duch rozwoju i realne wyzwania, z którymi musi się konfrontować. Rozwój oparty na wartościach innych niż skuteczność i konsumpcja kreuje nowy, odpowiadający mu model człowieka oraz nowy model wrażliwości. Wartość religii dla sfery publicznej wyraża się w motywacyjnym i ideowym potencjale, pozwalającym kreować nową wrażliwość i nowe wyobrażenie wolności, które dowartościowuje rolę znaczenia i relacji międzyludzkich. Wskazując na nieodzowną konieczność uwzględniania religii w pluralistycznej przestrzeni obywatelskiej, Martinelli widzi konieczność uznania w dialogu publicznym trans-konfesyjnej „nienaruszalnej przestrzeni nieskończoności”, jako ważnego komponentu dobra wspólnego dla wszystkich uczestników życia publicznego, bez względu na osobisty stosunek do religii każdego z nich. Tego typu przestrzeń byłaby antytezą dla cywilizacji doświadczanej przez podziały i rozdarcia.

Sesję przedpołudniową zakończyła dyskusja panelowa, w której wzięli udział prelegenci oraz ks. dr Tomasz Adamczyk z Instytutu Socjologii KUL.

Popołudniowa sesja wykładowa rozpoczęła się wykładem ks. prof. Janusza Mariańskiego, w którym prelegent, autorytet w socjologii religii, postawił retoryczne pytanie: „Czy jesteśmy skazani na sekularyzację?” W wykładzie profesor wskazał na różnice pomiędzy sekularyzacją a sekularyzmem, zaznaczając, że sekularyzacja jest stanem, który powstaje jako wynik procesu stopniowego usuwania religii z obszaru polityki, kultury, nauki, światopoglądu itp. Sekularyzacja jest zatem stanem nieobecności religii, skutkiem postępującej modernizacji. Stanowi neutralne odseparowanie ważnych obszarów życia społecznego od religii. O ile sekularyzacja jest nieobecnością i postaje skutek sukcesywnego usuwania religii, o tyle sekularyzm jest aktywną i dynamiczną ideologią, dla której laickość staje się naczelną zasadą życia społecznego. Powołując się na prowadzone przez siebie od lat badania empiryczne nad stanem religijności w Polsce oraz na stanowiska badaczy – zwłaszcza socjologa religii Petera Bergera – prof. Mariański przedstawił argumenty mówiące o tym, że teza sekularyzacyjna, według której modernizacja naturalnie pociąga za sobą sekularyzację, niekoniecznie znajduje potwierdzenie w warunkach polskich. Prelegent zachęcał w wykładzie do bardziej oględnego podejścia do tezy sekularyzacyjnej jako bezwzględnie pewnika, czy weryfikatora założenia, że modernizacja naturalnie pociąga za sobą sekularyzację. W wykładzie wskazał na kompleksowość aspektów towarzyszącym badaniom procesów sekularyzacyjnych, które każą zachować metodyczną powściągliwość przed nieuprawnionym formu-

lowaniem sądów dotyczących przyszłości religii oraz zwrócił uwagę na metodologiczne błędy popełniane przy opisie religijności, jakie wynikają z uproszczonych i jednostronnych interpretacji wyników badań empirycznych.

W drugim i ostatnim wykładzie konferencji zatytułowanym „Dlaczego sfera publiczna potrzebuje religii?” piszący te słowa wskazał na szereg czynników przemawiających za tym, że religia i sfera publiczna – choć stanowią odrębne zakresy działań i odwołują się do różnych poziomów racjonalności – mają wiele wspólnego, a ich separowanie nie znajduje uzasadnienia ani w historii, ani w pragmatycznej zdroworozsądkowości. Naturalna granica pomiędzy sferą publiczną a religią nie jest bowiem hermetycznym odizolowaniem, lecz porowatym stykiem dwóch odrębnych obszarów, które odseparowane w sposób naturalny przenikają się i wzajemnie uzupełniają. Za aktywną kooperacją religii i obywatelskiej sfery publicznej przemawia ich wspólna genealogia, która ma swoje źródło w opisanej przez K. Jaspersa erze osiowej (*Achsenzeit*). Innym przykładem przenikania się religii i sfery publicznej jest opisana przez Charlesa Taylora uniwersalna potrzeba spełnienia się każdej jednostki ludzkiej. Ostatnim i najważniejszym argumentem za otwartością sfery publicznej na religię jest motywacyjny potencjał tej ostatniej. Sfera publiczna jako obszar debaty obywatelskiej, w której toku określone i realizowane są priorytety dotyczące życia społecznego, musi odwoływać się do systemów wartości oraz ideowych wzorców. Religia, zwłaszcza judeochrześcijańska, stanowi sprawdzony system wartości korespondujących z etosem cywilizacji okcydentalnej. Ponadto, religia z wpisaniem w nią imperatywem działania oraz imperatywem moralnym jest z jednej strony czynnikiem motywującym aktywność w przestrzeni publicznej, z drugiej strony wymusza określone postawy moralne, bez których nie byłaby w stanie rozwinąć się i funkcjonować ani sfera publiczna, ani społeczeństwo obywatelskie, ani ekonomia. Postawy te, to przede wszystkim przełożenie deklarowanych zobowiązań na konkretne działania.

Konferencja zakończyła się dyskusją panelową zatytułowaną „Relacje państwo – Kościół(y) we współczesnej Polsce”, w której udział wzięli: przewodniczący Komisji Konkordatowej abp prof. dr hab. Stanisław Budzik, Metropolita Lubelski, ekspert prawa wyznaniowego ks. prof. dr hab. Józef Krukowski oraz Dyrektor Instytutu Socjologii KUL ks. dr hab. Stanisław Fel prof. KUL. W dyskusji przedstawiono kluczowe problemy wyznaczające agendę debat komisji kościelno-rządowych usiłujących regulować nierozwiązane kwestie sporne w relacjach pomiędzy Kościołem a państwem.